

Список використаної літератури.

1. Губені Ю.Е., Ільчук М.М., Збарський П.В., Іщенко Т.Д. та ін. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу: Навч. Посібник. / За ред. М.Ільчука, - К.: Вища школа, 2002, 398 с.
2. Зіновчук В.О. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Київ: Логос. 2001.
3. Лопатинський Ю.М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади. – Чернівці: Рута, 2006.-344 с.
4. Малік М.Й. Стан та проблеми сталого розвитку сільських територій. Трансформація сільського господарства та села. Збірник наук. статей за ред. Губені Ю.Е. – Л.: ЛНАУ, 2010. С.69
5. О.Онищенко, В.Юрчишин. Сільський розвиток: основи методології та організації // Економіка України. 2006., №10, С.4-12
6. Раманаускас Ю. Сільськогосподарські кооперативи в умовах глобалізації. //Трансформація сільського господарства та села. Збірник наук.статей за ред. Губені Ю.Е.- Л.: ЛНАУ, 2010. С.112

УДК 631.165:634.1/7

**САДІВНИЦТВО ЧЕРКАЩИНИ:
АНАЛІЗ ДИНАМІКИ, ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ**

Л.А.Костюк, к. е. н., с. н. с.

Інститут помології ім. Л.П.Симиренка УААН

In the article the analysis of dynamics of development of gardening is expounded in the Cherkasska dist, the key problems of industry and way of their decision are certain.

В статтє изложєн анализ динамики развития садоводства в Черкасской области, определены ключевые проблемы отрасли и пути их решения.

Вступ. Черкащина - одна з найбільш сприятливих зон для розвитку садівництва в Україні, яка здавна славилась своїми садами, а виробництво плодів і ягід було важливою бюджетоутворюючою складовою агропромислового комплексу області. Важко переоцінити і соціально-економічну значимість галузі - це, насамперед, зайнятість і доходи сільського населення. Адже промислове садівництво є високоприбутковою галуззю рослинництва.

Однак сьогодні з огляду на вимоги ринку галузь за переважною більшістю показників не лише не може конкурувати з рівнем розвитку садівництва в країнах Європи, а й не в змозі задовольнити потреби населення області в плодовій і ягідній продукції. У 2009 році валовий збір плодів і ягід у всіх категоріях господарств при урожайності 47,3 ц/га становив 28,6 тис. т (у 2,4 рази менше порівняно з 1990 роком), і це при тому, що 90% продукції було вирощено господарствами населення. У цілому на душу населення було вирощено 22,1 кг плодів і ягід при нормі споживання 79 кг. Водночас, для забезпечення населення області плодами і ягодами на рівні раціональних норм споживання обсяг внутрішнього виробництва плодоягідної продукції має становити не менше 103,0 тис. т., тобто у 3,6 рази більше існуючого на сьогоднішній день.

Постановка задачі. Економічно-організаційним питанням розвитку вітчизняного садівництва в нових економічних умовах, визначенню проблем галузі та шляхів її виходу із кризи присвячено монографії О.М.Шестопаля, О.Ю. Єрмакова, В.А. Рудьєва, наукові публікації їх учнів і послідовників. Однак попри значну кількість досліджень та науково обґрунтованих рекомендацій стан промислового садівництва залишається незадовільним, а аналіз причин та віднайдення шляхів виходу галузі з кризи – актуальним.

Результати. Основні тенденції в садівництві Черкаської області аналогічні загальноукраїнським: скорочення загальних і плодоносних площ плодоягідних насаджень, валових зборів плодів та ягід, низький рівень урожайності. Найбільш суттєво ці зміни проявляються у сфері промислового садівництва (категорія сільськогосподарських підприємств). Впродовж 1990-2009 років площі плодоносних насаджень в області у всіх категоріях господарств скоротились у 5 разів: з 30,2 до 6,0 тис. га, з них 2,3 тис. га (38%) - у сільськогосподарських підприємствах. В останніх при середній урожайності 12,1 ц/га у 2009 році було зібрано всього 2,8 тис. т плодів і ягід при тому, що господарствами населення при урожайності 69,0 ц/га було зібрано 25,8 тис. т. з площі 3,7 тис. га (62% площі плодоносних насаджень).

Виробничий потенціал промислового садівництва повністю визначається динамікою кількісного та якісного складу основного капіталу в галузі - плодоносних насаджень. Найбільші площі плодівих і ягідних насаджень в області були зафіксовані у 1965 р., а саме: в усіх категоріях господарств – 58,8 тис. га (в т. ч. 35,7 тис. га (60,7%) – в с/г підприємствах), із них плодоносних – 31,5 тис. га (53,5%). Тобто, питома вага молодих насаджень становила 46,4%, що дозволило у 70-х роках минулого сторіччя досягти найвищих показників розвитку галузі в області: середня урожайність насаджень у 1979 році становила 76,3 ц/га, валовий збір плодів і ягід – 266 тис. т (7% від валового збору по Україні – 3844,4 тис. т). Починаючи з 1966 р. площі закладання молодих насаджень почали системно скорочуватись й особливо виразною ця тенденція стала в роки реформування аграрної сфери. Якщо впродовж 1966-1990 рр. загальна площа садів у області зменшилася з 58,8 до 36,7 тис. га (щороку в середньому на 880 га), то у 1991-2009 рр. – з 36,4 до 7,6 тис. га (у середньому 1600 га щороку). Основною причиною цього явища стало те, що в переважній більшості сільськогосподарських підприємств через низьку рентабельність і збитковість садівництва немає власних нагромаджень навіть на просте відтворення насаджень.

Частка господарств населення у загальній площі плодоягідних насаджень у області впродовж тривалого часу становить 40-55%. Попри те, що сади у господарствах населення на сьогодні забезпечують понад 90% валового збору плодів і ягід, їх роль у формуванні пропозиції високоякісних і великих партій плодів на внутрішньому ринку невелика, а в перспективі, швидше за все, буде зменшуватись.

Забезпечення конкурентоспроможності садівницьких підприємств Черкащини на внутрішньому і зовнішньому ринках безпосередньо пов'язане із високим рівнем економічної ефективності виробництва. Ще на початку 90-х років садівництво області було прибутковим: рівень рентабельності виробництва плодів і ягід у сільськогосподарських підприємствах становив 50,7% при урожайності насаджень 21,0 ц/га. Стрімке зростання вартості виробничих ресурсів, зниження продуктивності насаджень внаслідок їх зрідженості та старіння, відсутність паритетних економічних відносин між аграрним сектором та іншими галузями економіки призвели до того, що, починаючи з 1995 року галузь стає збитковою і в 2001 році рівень збитковості сягнув -46,9%. Зменшення цієї тенденції відмічено у 2003 році (-1,7%) за рахунок тимчасового зростання урожайності (з 2,4 ц/га у 2002 році до 10,0 ц/га у 2003) і, відповідно, збільшення валового виробництва на 17,6%. У 2004 році рівень рентабельності садівництва становив 2,0% (при урожайності 6,1 ц/га та валовому зборі 2,3 тис. т це відбулось лише зростанню середньої реалізаційної ціни плодів більш як удвічі: з 219,3 до 488,7 грн./т), а вже у 2005 році, навіть при ціні 1 т плодів 862,8 грн. рівень збитковості склав -46,9%: урожайність насаджень в сільськогосподарських підприємствах впала до 4,5 ц/га, валовий збір – до 1,5 тис. т. У 2008 році при середній реалізаційній ціні 1870,4 грн./т плодів і ягід рівень збитковості садівницьких підприємств Черкащини в цілому становив -42,7%, оскільки продуктивність насаджень в середньому не перевищувала 9,2 ц/га.

Отже, якщо на початку 1990 років виробництво плодоягідної продукції зберігалось ще на відносно високому рівні, то згодом у зв'язку зі зниженням рівня обсягів реалізації плодів і ягід та рентабельності виробництва даної продукції (навіть при одночасному зростанні цін реалізації, які, однак, зростали значно повільніше за ціни на засоби виробництва) скоротилися обсяги оборотних коштів, що спрямовувались на виконання комплексу технологічних заходів. Збитковість виробництва, відповідно, спричинила дефіцит власних нагромаджень сільськогосподарських підприємств для планомірного відтворення плодкових і ягідних насаджень та інших основних засобів виробництва. Це стало причиною того, що у другій половині 1990-х рр. до збитковості додалась застарілість матеріально-технічної бази садівничих господарств, а скорочення площ під плодово-ягідними насадженнями та невисокі рівні урожайності насаджень тільки поглибили кризовий стан галузі в області.

Таким чином, основними проблемами галузі є наступні:

1. Невідповідність обсягів виробництва плодоягідної продукції потребам населення області.
2. Низька економічна ефективність виробництва плодів і ягід у сільськогосподарських підприємствах, яка зумовлена високою часткою в плодоносних насадженнях старих та зріджених садів з низькою продуктивністю.
3. Дефіцит інвестицій для закладання необхідних площ насаджень.
4. Закладання насаджень не районованим сортиментом, що значно підвищує ризики загибелі насаджень від екстремальних погодних умов та призводить до неефективного використання значних обсягів інвестицій.

Негативні тенденції, які відбуваються у садівництві, зумовлені:

- відсутністю паритетних економічних відносин між аграрним сектором та іншими галузями економіки;
- невизнанням при формуванні бюджетної, кредитної та страхової політики об'єктивної нерівності умов відтворення сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими галузями і сферами діяльності, що спричинено сезонністю виробництва, залежністю від природно-кліматичних умов, тривалістю виробничих циклів і, відповідно, уповільненим оборотом капіталу;
- недостатнім рівнем державної фінансової підтримки садівництва та наукових досліджень в галузі;
- недосконалістю чинного законодавства з питань власності на землю;
- недостатнім стимулюванням впровадження інноваційних технологій та інвестицій в агропромислове виробництво;
- низькою ефективністю промислового садівництва;
- низьким рівнем доходу працюючих у садівництві;
- відсутністю паритетних економічних відносин між суб'єктами інтеграційної структури: "виробник - переробник";
- недостатнім рівнем розвитку інфраструктури аграрного ринку;
- недостатністю інформаційного забезпечення з питань господарювання в ринкових умовах.

Оптимальним шляхом вирішення проблем садівництва Черкащини буде поєднання поступового зниження імпорту плодоягідної продукції, яку можна успішно виробляти в області, з одночасною активізацією інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, освоєнням ними інноваційно-інтенсивних технологій виробництва плодів і ягід, розроблених в науково-дослідних установах, які забезпечують високу прибутковість галузі (до 70-110 тис. грн./га) за рахунок зростання врожайності насаджень та підвищення якості продукції. Оцінка наукових розробок, створених в Інституті помології ім. Л.П.Симиренка свідчить, що кращі сорти

яблуні й груші мліївської селекції забезпечують врожайність 250-350 ц/га, сливи – 150-170 ц/га, вишні – 100-120 ц/га, смородини – 160-170 ц/га. Реалізація потенціалу нових розробок у виробництві дозволить підняти продуктивність плодоягідних насаджень щонайменше у 5-6 разів.

Для подолання кризових явищ та відновлення конкурентоспроможності промислового садівництва Черкащини першочерговим на порядку денному продовжує залишатися питання забезпечення галузі інвестиціями у необхідних обсягах для відтворення її ресурсного потенціалу на інноваційній основі. Галузь садівництва характеризується повільним обігом капіталу, що об'єктивно зумовлює потребу в довгострокових кредитах. Однак існуюча кредитна політика в Україні поки що не відповідає можливостям садівничих підприємств щодо сплати високих процентних ставок і повернення взятого кредиту, що веде до «проїдання» накопичених у минулому коштів і потім до банкрутства: для більшості садівницьких підприємств банківські кредити залишаються недоступними. Розмір відшкодування державою затрат на роботи по закладанню і догляду за молодими насадженнями за рахунок фінансування з 1% збору в середньому становить 20-35%, тому фінансування заходів щодо відновлення плодоягідних насаджень слід передбачати, насамперед, не стільки за рахунок планових і додаткових інвестицій із коштів державного бюджету, як власних коштів підприємств (формування амортизаційного фонду) та залучення коштів інвесторів.

Оскільки державна аграрна політика спрямовується на системні реформи, які орієнтовані на збалансоване, поетапне, поступове досягнення аграрним бізнесом економічної незалежності від державних дотацій та субсидій, у перспективі (оскільки дія Закону про 1% збір продовжена лише до 31.12.2014 року) є доцільним створення на державному рівні комплексної кредитно-страхової системи, яка б дозволила залучати підприємствам кошти на зворотній основі для забезпечення високоєфективного ведення промислового садівництва та створення ефективних інтеграційних структур у галузі.

1. Банківські кредити та бюджетні асигнування мають бути спрямовані на створення та функціонування конкурентноспроможних підприємств, концентрацію виробничих ресурсів, а не на розпорошення інвестицій між неефективними виробниками. Можливі різні варіанти високоєфективного ведення галузі. Ними можуть бути як великі агропромислові компанії, які формуватимуть великі партії продукції та великий асортимент, так і кооперативні об'єднання виробників. Вигідність таких об'єднань очевидна при формуванні великих партій товарної продукції для реалізації та інвестиціях у сховища і сортувальні лінії чи організацію збутової діяльності.

Важливим напрямком розвитку галузі може і повинно стати створення переробними підприємствами власних сировинних баз на основі довгострокової оренди землі.

Висновки. Таким чином, природнокліматичний потенціал області, аналіз колишнього рівня виробництва та потенційних ресурсів нових технологій дозволяє зробити висновок про можливість суттєвого збільшення обсягів продукції садівництва. Основні напрями розвитку садівництва Черкащини повинні спрямовуватися на: забезпечення конкурентоспроможності садівницьких підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринках через їх прискорений перехід на інноваційно-інтенсивні, ресурсо- та енергоощадні технології виробництва плодів та ягід; гарантування продовольчої безпеки області у продукції садівництва шляхом відновлення обсягів виробництва 1990 року та їх збільшення до рівня, здатного повністю забезпечити внутрішньо обласні потреби населення, а в перспективі – можливості експорту; врахування природно-кліматичних особливостей в породно-сортовій структурі і розміщенні насаджень; спеціалізацію промислового садівництва і оптимізацію структури породно-сортового складу насаджень; підвищення продуктивності праці та економічної ефективності виробництва; розробку та реалізацію ефективних регуляторів розвитку.